

kapcsolatban meg kell fogalmaznom azt a kritikát, hogy a katalógus összeállítójának a neve a könyvből magából nem derült ki számomra, azt személyes érdeklődésem után tudtam meg.

MONOK ISTVÁN

Eesti vanimad raamatud Tallinnas. – Die ältesten estnische Bücher in Tallinn (Reval). Näitus ja kataloog (Ausstellung und Katalog) Lea KÕIV, Mare LUUK, Larissa PETINA, Tiit REIMO, Urve SILDRE. **Näituse ja kataloogi kujundus (Ausstellungs- und Kataloggestaltung)** Rene HALJASMÄE, Tulvi-Hanneli TURO. Tallinn, 2000. 232 l.

1991. augusztus 20-án az észtek nép újra maga kezébe vehette sorsának alakítását, felszabadult a szovjet megszállás alól. Történelmük során nagyon kevésszer adatott meg ez az észteknek. A dán, majd a 14. századtól a 17. század elejéig tartó német (Hansa) fennhatóság után egy évszázad svéd korszak következett, majd 1710-ben Oroszország csatolta magához ezt a területet. 1918-tól, 1940-ig tartott az első Észt Köztársaság, és következett a náci német megszállás, amelyet szovjet követett.

Az észtek ez idő alatt észtek maradtak, mert mindig volt amibe kapaszkodhattak: az észtek nyelv és az észtek kultúra. A felszabadulás utáni első évben a nemzeti könyvtár azonnal egy háromnyelvű színvonalas albummal jelentkezett: *Eesti Rahvusraamatukogu ja tema raamatud. – National Library of Estonia and its Books. – Estnische Nationalbibliothek und ihre Bücher.* Koostanud (Compiled by, Zusammenstellung von) Anne AINZ, Ene KENKMAA. Tallinn, 1992. 159 l. Az 1918. december 21-én alapított nemzeti könyvtár az észtek könyvtörténet kiemelkedő darabjait mutatja be ebben az albumban. 2000-ben megjelent egy rövid angol nyelvű észtek könyvtörténeti füzet (LOTT, Mare–MÖLDRE, Aile: *A brief history of the Estonian book.* Tallinn, 2000. National Library of Estonia. 62 l.), amely már kronologikus rendben az első, Lübeckben nyomtatott észtek könyvtől (1525) napjainkig a legfontosabb észtek nyelvű

kiadványokat mutatja be röviden. Ebben az évben rendezte az Észt Tudományos Akadémia, a Nemzeti Könyvtár és a tallinni Városi Levéltár azt a nagyszabású kiállítást, amelynek katalógusát most ismertetjük. 2002 őszén már megrendezték az első nemzetközi konferenciát, amely a könyvek tulajdonjegyeinek történetét vizsgálta. Ennek a konferenciának ma még csak az előadás kiadvonatai vehetők kézbe (*Omanikumärgid vanaraamatus: Ajalugu, kirjeldamine, atribueerimine.* Rahvusvaheline teaduskonverents Eesti Rahvusraamatukogus 12–13. 09. 2002. Ettekanete teesid. – *Marks of ownership in old books: History, description, attribution.* International Scientific Conference, National Library of Estonia, 12–13. 09. 2002. Abstracts. Koostanud (Compiled by) Larissa PETINA. Tallinn, 2002. 58 l.) Magyar vonatkozása a konferenciának, hogy Karina Dmitrijeva a Kismartonból Moszkvába hurcolt Esterházy-könyvekről tartott előadást (*Ownership mark in the destiny of the princes Esterházy book collection*).

A most kézben tartott kiállítás katalógus a nemzetközi normák szerint három alapvető, az észtek könyvkiadás történetét taglaló tanulmányt is tartalmaz. A kiállításon az első észtek könyvet megelőző korszakból hat kézirat is szerepelt, köztük az első észtek nyelvemlék, a 13. század elejéről fennmaradt Codes Zamoscianus (a Lengyel Nemzeti Könyvtár tulajdona). Ezt követi egy dán adóösszeírás (1241) észtek helynevekkel (*Liber Census Daniae*), majd ősnymotványokban fennmaradt észtek nyelvű bejegyzések. A legmodernebb kötet a kiállításon egy 1825-ben észtek hetilap volt, összesen 125 nyomtatvány szakszerű leírása szerepel a katalógusban. Mára a kiállítás kilenc szekcióra oszlott:

(1) Az észtek nyelv kézíratos emlékei a 13–16. században

(2) Az első észtek nyomtatványok (16. század)

(3) Levéltári források a tallinni észtek nyelvű kiadványok létezésére a 16–17. század fordulóján

(4) A tallinni gimnáziumi nyomda megalapítása (1631)

(5) A 17. századi tallinni nyomdászat emlékei

(6) 17. századi rigai és tartui nyomtatványok a tallinni gyűjteményekben

(7) Tallinni nyomdászat a 18. században

(8) Tallinni kiadványok a 18–19. század fordulójáról

(9) Hallei, rigai, pöltsamaa-i, pernai és tartui kiadványok a tallinni gyűjteményekben (18–19. század fordulója)

Jüri Kivimäe alapos tanulmányt szentel annak az 1958-ban felfedezett levéltári dokumentumnak (Actus capitulares, vagyis a káptalan jegyzőkönyve), amely szerint Lübeckben, 1525-ben egy lutheránus szellemű észti könyvet adtak volna ki. Ennek a nyomtatványnak a mai napig nem ismert példánya, a szerző teljes terjedelmében latinul, észtül és németül is közli valamennyi vonatkozó dokumentumot is. A szerző feltételezi, hogy egy olyan kiadványról lehet szó, amely a lutheránus istentisztelet rendjét szabályozta, és a lív, illetve észt területek számára készült. Valószínű, hogy Martin Luther: *Formula missae* (1523) című munkájának fordítása lehetett.

Kaja Altof-Telschow tanulmányában az első fenn is maradt észt nyomtatványt, annak keletkezési körülményeit elemzi. A reformáció tanait Tallinnban már 1523-ban kezdték hirdetni. Simon Wanradt 1525-től 1529-ig protestáns szellemben prédikált Tartuban, ahonnan a Tartu város ösztöndíjával Wittenbergbe ment tanulni. Hazatérte után is kapcsolatban maradt Martin Lutherrel, és aktívan szervezte az új egyházat Tallinnban és Tartuban. Ő hívta Johann Koellt is Németországból Tallinnba, és közösen készítették elő, és valószínűleg meg az 1535-ben Wittenbergben megjelent észt katekizmust.

Tiiu Reimo összefoglaló nagy tanulmánya már a 17–18. századi tallinni könyvkiadás- és kereskedelem történetét foglalja össze. A 16. században a közvetlen német befolyás, a kapcsolatok napi jellege miatt a terület könyvolvasó lakosságát latin és német nyelvű könyvekkel a német területekről látták el. Gusztáv Adolf svéd király, azonban 1632-ben megalapította a tallinni gimnáziumot, illetve a tartui egyetemet. 1633-ban már el is kezdte működését a neustadti származású Christoph Reusner (1575–1639). Ettől kezdve folyamatos a nyomda működése Reusner öz-

vegye (Catharina Garlieb), majd ennek új férje (Heinrich Westphal) vezetésével. Ez utóbbi műhelyéből 144 nyomtatvány ismert. A 17. század közepétől a könyvkereskedelem is fellendült, főként a Hansa városok, köztük is Lübeck kereskedői voltak aktívak. Westphal özvegye (Elisabeth) Adolph Simonnal házasodott össze másodszor, így a nyomda megszakítás nélkül működhetett, szolgálhatta ki a gimnáziumi tanárok, illetve a helyi előkelőségek alkalmi kiadvány szükségletét. Simon utódja, a nyomdát 1710-ig működtető Christoph Brendeken élete végén kiadta az első észtsországi német nyelvű folyóiratot is (*Revalsche Post-Zeitung*). Észtsországból a tallinnin kívül nyomda működött még a 17. században a tartui egyetem mellett, illetve Narvában. A tartui felszerelést az orosz csapatok elől Svédországba szállították és az ottani Abo egyetemének nyomdájával egyesítették. A narvai nyomdát az oroszok 1704-ben Moszkvába szállították. Így Észtsországból csak Tallinnban maradt nyomda egészen 1766-ig. Ekkor kezdte meg működését a nyomdaüzem Pöltsamaaban. A tallinni nyomdát a Narvából elmenekült nyomdász, Johann Köhler (1662–1736) vette át, és egyre több észt nyelvű kiadványt jelentetett meg (87 féle kiadvány észtül). Halála után a munkát unokája, Axel Heinrich Lindfors (1757–1784) folytatta. Az ő idején már 118 észt kiadvány jelent meg. Annak ellenére, hogy az orosz állami rendelkezések megszigorították a nyomdák alapítását, bevezették az előzetes cenzúrát (1783), a század végére több kisebb nyomda is alakult Tallinnban.

A könyvkiadás a 18. században a mai Észtsország területén alapvetően továbbra is német befolyás alatt maradt, igaz egyre inkább a helyi németek vették át az addig a Német Birodalomból érkezettek szerepét. A kiadványok jelentős része német nyelvű maradt (az évszázad átlagában 60%), de egyre több észt nyelvű jelent meg (30%). A tudományos kiadványok egy része latin volt, de számos svéd, majd orosz nyelvű munka is napvilágot látott.

MONOK ISTVÁN